

POČÁTKY SPOLKOVÉHO ŽIVOTA ČESKÝCH NOVINÁŘŮ

JAN JIRÁK, BARBARA KÖPPLOVÁ (CEMES UK FSV, Katedra mediálních studií UK FSV)

Studie vznikla v rámci výzkumného záměru UK FSV: MSM0021620841

Rozvoj české společnosti v EU: výzvy a rizika.

1. Úvod

Novinářství (žurnalistika) patří bezpochyby mezi významné institucionalizované *komunikační praktiky* moderních průmyslových společností mimo jiné tím, že se podílí na konstituování veřejnosti a veřejného prostoru, je aktivním faktorem politického rozhodování a má potenciál osvěty, vzdělávání a občanského uvědomování a je dynamickou součástí vývoje kultury. Současně je ale žurnalistika i *povolání*, jehož rozvoj je s ustavováním a proměnami moderních společností neoddělitelně spjat (nenadarmo jsou ostatně úvahy o tzv. postmoderních společnostech někdy spojovány s úvahami o konci novinářství, resp. „postžurnalistiku“ (viz např. ALTHEIDE 1995:181n.). Žurnalistika jako institucionalizovaná forma (celo)společenské komunikace se formovala od počátku modernizačního procesu (a má koneckonců i své předchůdce), ale jako povolání s vlastním statutem a možností sebeidentifikace těch, kteří je vykonávají („sem novinář“), případně i jako způsob obživy, se začala formovat o poznání později. Ve většině zemí, v nichž probíhala průmyslová revoluce, se *proces formování žurnalistiky jako profese* začal odehrávat až v 19. století, často až jeho druhé polovině, a jako nezavršený trvá svým způsobem dodnes.

Proces formování nějaké společenské aktivity „jako profese“ patří mezi významná témata historických a sociologických studií. I v oblasti studia médií a žurnalistiky lze najít pokusy proces profesionalizace novinářství popsat a vyložit, ať již v rovině spíše zobecňující (např. HØYER – LAUK 2003), nebo ve výkladu ustavování novinářské profese v jednotlivých zemích či kulturách (viz např. stati v TUNSTALL 2001, CONBOY 2004 či JIRÁK – KÖPPLOVÁ 2006). Høyer a Lauková využili základních rysů, které lze považovat za určující při identifikaci nějaké činnosti jako profese (resp. míru jejího směřování k profesi), k analýze profesionalizace novinářského povolání. Mezi tyto základní rysy zahrnují autoři jako významný signál míry profesionalizace i organizovanost, tedy *ustavování profesních spolků a proměny jejich postavení a úlohy v čase* (HØYER – LAUK 2003:4).

Tento příspěvek si klade za cíl přispět k poznávání české novinářské obce a dynamiky jejího vývoje. Česká žurnalistika nepochybně prodělala od poslední třetiny 19. století a během celého 20. století srovnatelný vývoj směrem

k profesionalizaci (nebo alespoň „semiprofessionalizaci“) jako žurnalistiky dalších evropských zemích. V 90. letech 20. století, po rozpadu bipolárního světa a v průběhu transformace české společnosti, však některé atributy spojované s profesionalizací v očích členů novinářské obce zřetelně zeslábly – především důraz na význam vzdělání a vědomí potřeby stavovské či profesní organizace. V příspěvku se snažíme podrobněji vyložit počátky spolkového života českých novinářů od 70. let 19. století do poloviny 20. let století následujícího.

2. Spolkový život českých novinářů do poloviny 20. let 20. století

2.1. Postavení české žurnalistiky v druhé polovině 19. století

Rakouská státní politika v necelém desetiletí po revoluci 1848 sledovala pro podporu svého směřování k novému absolutismu dva základní cíle: 1. integrující – jehož negativním obsahem bylo vytlačit z veřejného života zárodky politicko demokratických, liberálních a radikálně nacionalistických mechanismů, které měly v konceptu celorakouského patriotismu a monarchismu destabilizující a dezintegrující vliv; 2. modernizující – jehož pozitivním obsahem v oblasti státní správy a ekonomiky bylo postupnými a shora kontrolovanými kroky reformovat habsburskou monarchii v životaschopný státní celek.¹ Podle tohoto směru je pochopitelné, že také všechny nástroje veřejné komunikace, a žurnalistika na prvním místě, podléhaly důrazné státní reglementaci. Její regulativní prostředky byly kromě počáteční přímé perzekuční vlny založeny na cenzuře, systému koncesí, kaucí, inzertního zdanění, kolovním a distribučním omezování. Výsledkem tohoto tlaku byla silná redukce periodické i neperiodické tištěné produkce. Zatímco v roce 1848 česky psané noviny a časopisy, vyjma vědeckých a krajských titulů, alespoň v Čechách početně poprvé převýšily německy psaný tisk, o šest let později už tomu bylo zcela naopak, i když pokles vydávaných titulů se projevil i na německé straně (srov. ROUBÍK 1930:156 nn, příloha X). Vydavatelská regrese postihla celé Rakousko, zvláště však provincie. Až do začátku šedesátých let úměrně této situaci stagnoval i rozvoj novinářského

¹ Charakteristiku počátku tohoto období s ohledem na českou problematiku srov. Štaif 2005:389 – 415. Dále srov. Stölzl 1971.

profesního stavu, který by nepochybně v padesátých letech nabral sílu, kdyby nebyl náběh revoluční sociální změny zabrzděn a nadále nekompromisně regulován. Společenská izolace v revoluční veřejnosti nedávno exponovaných spisovatelů, publicistů a novinářů předešla jakýkoli případný pokus o stavovské sebeuvědomění v podobě nějaké, byť i nepoliticky motivované sdružovací akce. Ostatně symptomem apolitizace společenského života v padesátých letech byl celý obraz struktury a obsahu soudobé, v některých oblastech i intenzivní spolkové aktivity (srov. DRAŠA-ROVÁ 1992).

Uvolnění politického klimatu počátkem šedesátých let 19. století přispělo k obnově novinářské aktivity v celém Rakousku. Rozvoj parlamentarismu stimuloval zakládání nových titulů. Nasměrování Rakouska k liberalismu pro-sincovou ústavou 1867 ještě rozšířilo význam periodického tisku ve veřejném životě. Hospodářský výkyv v roce 1869 sice tuto tendenci zpomalil, ale léta 1870–1873 navázala na vzestupnou tendenci zahájenou v roce 1867. (České novinářství bylo však v té době postiženo tvrdou státní perzekucí vídeňských liberálních vlád.) Podobně jako další hospodářská odvětví procházelo i tiskové podnikání gründerovou dobou, naplněnou důvěrou v trvání konjunktury a příznivých hospodářských podmínek. Dynamika společenského

V závislosti na národnostně rozděleném území se strukturoval český a německý tisk. Množství českých titulů postupně vyrovnávalo počet německých a začalo ho převyšovat. Tendence platné v dalších zemích – centralizace, koncentrace vlastnictví a komercializace – se v organizaci vydávání českého tisku projevovaly jen částečně, především v pražském a brněnském vydavatelském centru. Počet nově zakládaných listů se koncem 60. let zvýšil na dvojnásobek průměru předchozího období.

Takový tedy byl velmi zhruba kontext prvních snah o založení žurnalistických asociací a spolků. Celkový rozvoj a charakteristiky tisku byly pochopitelně rámcem pro vývoj postavení a sebeuvědomování žurnalistů jako specifické profesní skupiny.

2.2. Počátky spolkového života českých novinářů

Za počátek spolkového života českých novinářů je třeba považovat *Spolek českých novinářů*, který vznikl v roce 1877. Spolky v českém kulturním prostředí nahrazovaly jinde pro rozvoj společnosti významné salóny a pokud měly politické ambice, stávaly se zárodky, a posléze organizačními prvky struktur politických stran. „...Výrazný podíl spolků na veřejném životě lze podle dosavadních výzkumů označit za určité středoevropské specifikum – a především

Rok	Politická periodika česká	Polit.period. německá	Nepolitická periodika česká	Nepolit. period. něm.	Odborné časopisy české	Odborné časopisy německé	Celkem česká / německá
1863	10	9	18	18	17	16	45 / 43
1871	20	24	20	19	43	29	83 / 72
1878	31	36	26	27	56	42	113 / 105
1885	56	54	51	20	109	70	216 / 144
1892	110	62	67	28	164	83	341 / 172
1895	120	75	65	29	210	99	395 / 203

Pramen: Roubík 1936:268

a politického dění nepochybně nabízela podněty k rozvoji žurnalistické činnosti a dobové události zvyšovaly poptávku po novinách. Rozhodujícím vývojovým typem období 60. – 80. let 19. století se v Rakousku stal zpravodajský politický deník, inspirovaný vzorem vídeňského, „velkého“ tisku, jehož prototypem byla *Neue freie Presse*.

Přestože krize z roku 1873 postihla řadu vydavatelských podniků založených v předcházejícím období, stačil celkový přírůstek titulů i nákladu novin nasytit značnou část kapacity tiskového trhu Rakouska. Vydavatelská aktivita se v následujícím desetiletí ustálila na úrovni dlouhodobého průměru a k další výraznější vlně zakládání nových titulů došlo až v první polovině 90. let (v českém prostředí od 2. poloviny 80. let), v souvislosti s přílivem nových čtenářských vrstev, vyhocením národnostních sporů a politickou diferenciací společnosti.

specifikum české, což lze doložit faktem, že v roce 1869 se nacházelo v Čechách přes 40% všech v monarchii existujících spolků. Šlo jistě ze strany národnostně české společnosti o vytváření náhradních veřejných fór namísto její neúčasti na řízení státu a obcí. Spolkové struktury tvořily pro českého měšťana druhé poloviny 19. století určitým způsobem „druhý domov“ – měly pro nás pravděpodobně nepředstavitelně vysoký podíl na jeho společenských a mimopracovních aktivitách...“ (LAŠŤOVKA – LAŠŤOVKOVÁ – RATAJ – RATAJOVÁ – TŘIKAČ 1998:XXXVI). Žurnalisté byli jednou z posledních profesí, která naskočila do rozjetého vlaku zakládání podpůrných spolků, jež suplovaly nedostatečnou síť sociálního a zdravotního zabezpečení. V roce 1872, kdy se uskutečnil první pokus o založení podpůrného spolku žurnalistů, již bylo jen v Praze na 70 podobných sdružení. Svůj spolek měli nejen pekaři, řezníci, kováři, ševci, komi-

níci a učitelé, ale i malíři, a dokonce i harfeníci. Většina těchto spolků byla zaměřena na to, aby podporovala vdovy a sirotky po svých zesnulých členech, jakož i samotné členy, kteří si kvůli úrazu či nemoci nebyli schopni zajistit obživu. Ani tvrdý konkurenční boj nebyl překážkou projevům vzájemné solidarity a podpory, jelikož spolky vznikaly z vědomí, kolik těžko ovlivnitelných nástrah čeká na každého jejího člena a jeho rodinu. Vždyť například jen náklady na pohřeb mohly zcela zruinovat nevelké rodinné úspory a uvrhnout pozůstalé do bídy. Příkladnou ilustrací takové motivace je založení prvního a po dlouhou dobu nejvlivnějšího novinářského spolku *Concordia* působícího ve Vídni. Podle Petera Eppela byla podnětem k založení spolku *Concordia* snaha pomoci „...nemocnému a bídou trpícímu novináři jménem Oswald Tiedemann. Pro Tiedemanna uspořádali pozdější zakladatelé *Concordie* 23. ledna 1859 první dobročinnou sbírku. Nikdo menší než známý dramatik, komik a ředitel *Carlstheater Johann Nestroy* dal zdarma k dispozici svůj dům...“ Záměr *Concordie* byl dvojitý: „Zprvė podpora potřebných členů v případě onemocnění nebo nezaviněné nezaměstnanosti, stejně jako uhrazení nákladů na pohřebné pro jejich pozůstalé rodiny a v případě úmrtí otce zmírnění nouze... Z druhé pořádkání příležitostných akademií, koncertů, bálů, literární publikací, veřejných čtení a vůbec zprostředkování společenského styku v celém jeho vágním vymezení...“ (EPEL 1984:20–24)

Podobně bylo i v případě založení *Spolku českých novinářů* roku 1877 patrně posledním rozhodujícím impulsem k dohodě pohnutí účastníků pohřbu soudního referenta *Národních listů* Františka Šimečka, který v roce 1877 zemřel ve věku 35 let na tuberkulózu a zanechal rodinu s dětmi bez zaopatření. Přestože finanční a materiální zajištění alespoň části tehdejší novinářské obce nebylo zanedbatelné a zasloužilo by si podrobnější analýzu, nelze pochybovat o tom, že většina novinářů té doby žila z ruky do úst a životní podmínky těch, kteří z nějakého důvodu přišli o práci nebo je potkalo nějaké jiné životní neštěstí, byly alarmující.

Přesto nebyla cesta k založení první novinářské organizace nikterak jednoduchá a ležela na ní celá řada nejrůznějších překážek. Z nich byla snad nejvýznamnější nevráživost panující uvnitř novinářské obce. Ve specifických podmín-

Další – snad ještě významnější – omezení představoval samotný počet novinářů. V 60. a 70. letech 19. století je bylo možné počítat spíše v desítkách než stovkách a ani redakce nebyly velké. V redakcích regionálních listů se zpravidla vedle vydavatele (jenž byl často současně tiskařem) vyskytovaly dva až tři novináři. O něco lépe byly vybaveny celostátní tituly (jako *Hlas*, *Posel z Prahy*, *Národní listy*). Největší deník *Národní listy* vykazoval v roce 1861 celkem 8 redaktorů a zhruba stejný počet administrativních pracovníků.

Za těchto okolností nemohl tedy počet profesionálních žurnalistů zaměstnaných na plný úvazek na počátku 60. let na území dnešních Čech o mnoho přesáhnout 50–60. Martin Sekera ve své disertační práci *Počátky a rozvoj moderní české žurnalistiky. Vybrané problémy* píše: „Odhadujeme, že slušnou obživu našly u novin (v redakci) v 60. a 70. letech jen asi čtyři desítky žurnalistů...“ (SEKERA 2000:104). O deset let později počet profesionálních žurnalistů mohl úměrně vyššímu počtu titulů přesáhnout stovku a do druhé poloviny 70. let, kdy došlo k založení spolku novinářů, se zvýšil na cca 170–200. Počty novinářů se v dalších letech zvyšovaly v důsledku rostoucího počtu titulů i díky rozšiřování jejich obsahu a rostoucí specializaci. V polovině 80. let jich hrubým odhadem mohlo být na 300, počátkem 90. let již přes 500 a v polovině 90. let více než 600. Úhrnný počet žurnalistů v českých zemích by se při víceméně vyrovnaném počtu německých listů měl násobit dvěma, ale vzhledem k animositě obou národnostních skupin se český a německý tisk vyvíjel paralelně a ani shodné rysy společenského postavení a obdobné zájmy nevedly k přímé spolupráci žurnalistů obou národností.

Na založení prvního *Spolku českých novinářů* se přitom mohla podílet zhruba čtvrtina profesionálních novinářů/redaktorů českého tisku. Ze strany zakládajících členů byl (již s ohledem na relativně vysoké zápisné i roční příspěvek) zájem zachovat poměrně přísný numerus clausus a vyloučit novináře, kteří nebyli v trvalém pracovním poměru nebo neměli dostatečnou praxi. V případě neúspěchu spolku se měly vybrané příspěvky navíc dělit mezi plnohodnotné členy, takže se prosazovala snaha, aby počet dílů byl co nejnížší. Ještě před zakládající valnou hromadou proto proběhla

	počátek 60. let	počátek 70. let	polovina 70. let	80. léta	počátek 90. let
odhadovaný počet českých novinářů ve 2. polovině 19. století	50–60	přibl. 100	170–200	přibl. 300	přibl. 500

kách českých zemí nešlo přitom jen o napětí mezi německými a českými novináři (tyto dvě skupiny spolu v podstatě nekomunikovaly), ale také o animozity mezi samotnými českými novináři dané růzností jejich politické inklinace. Tvrdé a velmi osobní útoky, jimiž se čeští žurnalisté častovali na stránkách svých listů ztěžovaly výraznější rozvoj společenských kontaktů a směřování ke společné obraně vlastních profesních a sociálních zájmů. Identifikace s listem a jeho politickým zaměřením (resp. s politickou stranou, jež za listem stála) byla silnější než loajalita k samotné novinářské profesi a ke kolegům novinářům.

vzrušená diskuse o počtu let praxe jako podmínce přijetí. Protože znatelnější rozvoj tisku se datoval vlastně od přijetí nové ústavy v roce 1860, navržených 5 let praxe splňovala jen část aktivních žurnalistů, a tak se nakonec v prvních stanovách vyžadovaly pouze dva roky praxe. Podle stanov *Spolku* z roku 1877 měli členové zaplatit 10 zl zápisného a nadále platit příspěvek 3 zl měsíčně. Hodnoceno dnešní optikou se 3% ročního příjmu za alespoň dílčí zvýšení sociální jistoty nezdají příliš prohibitivní, zejména pokud vezme v úvahu dobové sazby za novinářské výkony.

Při založení *Spolku českých novinářů* do něj měli přístup

i žurnalisté a administrativní pracovníci časopisů. O čtyři roky později se členství přiznávalo pouze spolupracovníkům politických žurnálů a později byli pracovníci administrace listů vyloučeni z členství ve *Spolku* vůbec. Snižovala se rovněž věková hranice členství ze 60 na 45 a později dokonce na 40 let. V roce 1885 byly zpřísněny i podmínky ve vztahu k periodicitě listů (VEJVARA 1926:22).

Spolek novinářů si tak udržel exkluzivní povahu po celou dobu své existence, vlastně až do vzniku *Syndikátu československých novinářů* v roce 1926. Počet členů se z původních 44 v roce 1877 zvýšil do nového století v roce 1900 na 66 a maxima členů spolek dosáhl v roce 1918 počtem 85 novinářů. Snaha o výlučnost, resp. rozlišení mezi stálými zaměstnanci novinářů a žurnalisty na „volné noze“ či pouhými přispěvateli, přežívala až do třicátých let 20. století.

Sklon k výlučnosti a jistému elitářství (ať již v sociálním nebo literárním/kulturním smyslu) byl konečným dán také složením redakcí vzniklých v 60. letech a zahrnujících přinejmenším v první etapě vývoje novodobého tisku „žurnalisty–gentlemany“, kteří měli blízko k vedení příslušných politických stran nebo dokonce byli významnými členy užšího vedení politických stran, popřípadě novináře, kteří se etablovali jako literáti, právníci a v mnoha dalších respektovaných profesích. Růst počtu novinových titulů s sebou totiž nesl nárůst počtu novinářů, kteří novinářství (pracovní zadání, představy o profesní rutině, o loajalitě k vydavateli a konečným i k způsobu odměny) odvozovali zprvu často od představy, že novinářská činnost, podobně jako spisovatelská, je forma poslání, způsob svobodného zaměstnání. Mnozí, kteří se podíleli na novinářské činnosti, měli ještě jiná zaměstnání, jiné příjmy. Rostl ale i počet těch, kteří se soustředili pouze na novinářské povolání, a ti své životní podmínky popisují velmi neradostně. Pokud vezmeme první redakci *Národních listů* jako modelový příklad, pak z 8 původních členů redakce jich mělo několik akademický titul (prof. dr. V. Jeřábek, prof. Jiljí Vrat. Jahn, dr. Vavřinec Svátek či dr. Jan Jeřábek). Řada žurnalistů, kteří prošli redakcí listu v prvních letech jeho existence, se navrátila do prestižních občanských povolání (E. Tonner se např. stal ředitelem obchodní akademie) nebo si během žurnalistického působení dokončila vysokoškolské vzdělání a zahájila novou profesní dráhu (A. Švagrovský se stal tajemníkem města Roudnice). Mezi novináře s právním vzděláním pat-

řil také Ervín Špindler, který v *Národních listech* nastoupil v roce 1863 a zůstal tam necelé čtyři roky. Podobně pracoval v *Národních listech* i Bedřich Pacák, „nadaný právník, který v *Národních listech* jako redaktor vystudoval, a složiv doktorát, odešel z nich, aby se stal advokátním koncipientem a posléze samostatným advokátem v Kutné Hoře...“ (ZEVLOUN 1941:21–29). Pro malou menšinu žurnalistů se publicistická činnost stala „výtahem“ do vysoké politiky a počátkem politické kariéry.

Žurnalistický proletariát – lokálkáři, reportéři, novináři na volné noze, příležitostní přispěvatelé listů nebo redaktori malých regionálních listů nebo časopisů – na tom byli podstatně hůře, nejen z ryze finančního hlediska, ale také z pohledu sociálního postavení a záruk zaměstnanosti. Žurnalistické povolání pro ně často bylo jednosměrnou ulicí, z níž nebyla šance na návrat do prestižnějších civilních povolání, jako byla státní či municipální správa nebo intelektuální povolání. Řada memoárů – nepochybně právem – zdůrazňuje bídne materiální a finanční poměry žurnalistů ve druhé polovině 19. století. Z pohledu profese jako celku a zejména s přihlédnutím k situaci v provincii byla žurnalistika nesporně špatně placeným a nejistým povoláním. Snaha rakouské vlády omezit opoziční působení českého tisku neustálými konfiskacemi, zavedením předběžné cenzury a častým zastavováním listů znamenala těžké hospodářské ztráty, přiváděla denní tisk na pokraj hospodářského krachu a nutila vydavatele improvizovat i při vyplácení gáží. Německé listy, které byly těchto problémů z větší míry ušetřeny, si mohly dovolit velkorysejší mzdovou politiku a platily své redaktory v průměru lépe.

Ani za těchto okolností však finanční poměry stálých členů redakcí českých celonárodních titulů nebyly tak špatné. Příjem 1 200 zlatých ročně, který vykazovali „vynikající“ členové redakcí v 70. a 80. letech, byl zhruba o pětinu vyšší než dobové příjmy havířů a odpovídal zařazení žurnalistů mezi nižší střední třídy obyvatelstva českých zemí (srov. MERGER 2002:28). Žurnalisté byly placeni zhruba stejně jako kvalifikovaní/vedoucí pracovníci administrace (kteří ovšem v některých případech měli k dobru provize za prodej/získání nových abonentů) a techničtí specialisté. Platy stálých redakčních pracovníků navíc měly nečekanou progresi. Z interních materiálů vydavatele *Národních listů* Julia Grégra vyplývá, že roční platy mladších členů redakce rostly meziročně o 14–15%, zatímco mzdy zavedených,

Platové relace uvnitř odvětví jsou zřejmé z následujícího přehledu

Jméno (pozice)	zl za rok (1882)
G. Eim (dopisovatel z vídeňského parlamentu)	3 600*
J. Neruda (fejtonista)	2 000
Dr. S. Heller (úvodníkář)	1 700
Dr. J. Čelakovský (vedoucí redaktor)	1 200
J. Veselý (redaktor)	840
V. Metlický („metteur en page“)	1 500
F. Kubias (korektor)	1 320

J. Bernard (administrativa, prodej)	1 000
E. A. Pivoňka (tiskař)	780
A. Kučera (strojník)	780
J. Randa (vrátný)	520
J. Votava (poslíček)	468
A. Dvořáková (služka/pracovnice expedice)	312

*Ve Vídni od 1879, v roce 1881 byl jeho roční příjem 1900 zl.

Zdroj: Archiv Národního muzea. Pozůstalost Julia Grégra. Matrika gáží a honorářů, karton 13/5.

kmenových redaktorů se zvyšovaly o 5–6%.

V ekonomických a sociálních podmínkách, kde platil princip seniority a jistota postupného zvyšování příjmu úměrně odsloužené době, byla žurnalistika relativně mladým povoláním. Průměrný věk žurnalistů, kteří vstoupili do spolku v roce 1877, byl 35 let. Stížnosti na nízkou úroveň platů je proto nutné posuzovat i ve vztahu k životním ambicím mladých žurnalistů a doloženému sklonu k bohémскому životu. Poněkud v rozporu s bédováním novinářů na špatné finanční ohodnocení je skutečnost, kterou konstatuje historik Jiří Malíř, když uvádí: „...*K pilným dopisovatelům tisku patřil ve 40. letech jako advokátní koncipient v Opavě J. Kozánek, za studií v 60. letech i C. Helcelet, (pozn. pod čarou) Psaní do novin někdy přinášelo výrazné finanční přilepšení. Např. C. Helceletovi plat soudního auskultanta v Těšíně ve výši 300 zl. nestačil, a překládal proto pro list Posel opavský 1 stránku za 7 zl. [do textu vložili BK a JJ] z příslušníků mladších generací pak takřka každý příslušník tohoto povolání. Někteří z nich posléze dospěli až k založení vlastního listu, který jim napomáhal k úspěšné politické a zároveň i advokátní kariéře. Příklad J. Grégra a jeho Národních listů následoval na Moravě A. Stránský, který 1889 založil Moravské listy, r. 1893 je přeměnil na Lidové noviny a učinil z nich prosperující a vlivný nástroj prosazování vlastních politických zájmů. S méně viditelným úspěchem, ale s podobnými ambicemi zakládali vlastní listy i další advokáti–politici, např. A. Kusák...*“ (FASORA – HANUŠ – MALÍŘ 2004:100). Jan Neruda ve svých fejetonech o novinářích uvádí, že za samostatně zpracovaný fejeton bylo možné získat v sedmdesátých letech 19. století až 5 zl. Zmíněné Nerudovy fejetony se přitom pohybují v rozsahu 2000 až 4000 slov. Vítězslav Hálek v jednom ze svých fejetonů pro Národní listy komentuje nízké honoráře za literární tvorbu a uvádí, že spisovatel, který by chtěl vydělávat měsíčně 150 zl (1 800 zl za rok), by musel vydat 15 románů. Žurnalistika ve druhé polovině 19. století byla nepochybně mnohem lukrativnější činností než čistě literární tvorba. Jan Neruda jako přední kapacita ve svém oboru ve zhruba stejné době však vydělával ročně 2000 zl. Ilustrativní je i pasáž z Nerudova fejetonu, v níž redaktor lokální části listu povoluje o své vůli lokálnímu reportérovi 10 zl. jako okamžitou odměnu „adjutantům“/informátorům, kteří přinášejí podrobnosti o pouličních nepokojích a srážkách obyvatelstva s policií.

Rozporné jsou informace o pracovním vyčerpání a pracovních podmínkách žurnalistů v druhé polovině 19. století. Z memoárové literatury a pozdějších vzpomínek veteránů

žurnalistické tvorby lze snadno nabýt dojem, že pracovní doba novinářů byla prakticky neomezená a většina z nich v redakcích trávil 12–14 hodin denně, ne-li více. Zdá se však, že tento chmurný obraz odrážel pracovní podmínky lokálních redaktorů a vystihoval i situaci v malých, provinčních listech.

Naproti tomu existují doklady o tom, že redaktori prestižnějších rezortů (úvodníkáři, redaktori národohospodářské a politické rubriky, fejetonisté, atd.) neměli pevně stanovenou pracovní dobu a docházeli do redakce až v odpoledních, nebo dokonce večerních hodinách, a pokud splnili dohodnutou kvótu příspěvků, nemuseli se v redakci objevovat každý den. S. Heller například líčí, jak při získávání G. Eima pro *Národní listy* argumentoval volnějším pracovním i časovým nasazením ve srovnání s menší redakcí *Posla z Prahy*. Srovnatelný měsíční plat si v redakci *Národních listů* bylo podle názoru samotného vydavatele listu možné „vylepšit“ psaním a příspěvků do dalších titulů. Novináři podle tehdejších zvyklostí neměli nárok na placenou dovolenou. Jan Neruda si však pravidelně vybíral měsíc volna v létě, potom co v předstihu odevzdal dohodnuté penzum příspěvků (z nichž si mimochodem část i kupoval od externích „dodavatelů“). Rok po založení *Spolku* Skřejšovského *Pokrok* zavedl pro svoje redaktory placenou třínedělní dovolenou.

Na rozdíl od řady dalších podpůrných spolků, které alespoň implicitně obsahovaly sociálně kritickou tendenci nebo přímo směřovaly k transformaci v odborové organizace, *Spolek* byl od počátku koncipován jako stavovská instituce, která primárně jednala ve shodě s vydavateli novin. Zakladatelé spolku si byli vědomi, že vlastními silami a výši svých příspěvků nemohou naplnit sociální cíle, které si vytkli. Od počátku se proto snažili získat vedle regulérních členů/novinářů příspěvky veřejnosti a národnostně uvědomělých institucí z hospodářské i společenské sféry. Vedle žurnalistů, jejichž sociální zájmy měl spolek garantovat, proto byl zaveden institut „zakládajících“ a „příspěvajících“ členů, který byl zdrojem podstatné části příjmů. Příspěvek „zakládajícího člena“ obnášel 100 zl., vklad příspěvajících členů byl volný, podle uvážení a možností jednotlivců. K zakládajícím členům se v prvním roce přihlásili jednotlivci z českých podnikatelských trhů a movití intelektuálové. Prvním kdo složil 100 zlatých ve prospěch národních novinářů byl pražský primátor. *Spolku* se podařilo získat podporu ve veřejnosti. Na konci prvního roku své existence mohl spolek konstatovat, že disponuje základním jměním ve výši 9 180 zl., z toho téměř 80% činily vklady z „vnějších zdrojů“, od zakládajících a při-

spívajících členů.

Pro povahu *Spolku* je příznačné, že vydavatelé českých novin vesměs patřili mezi jeho „zakládající“ členy a přispívali k jeho činnosti. Protože členy spolku byli prominentní žurnalisté, kteří zpravidla měli velice dobré vztahy s vydavateli, řešily se i jednotlivé střety zájmu *Spolku*, resp. zastoupených žurnalistů, a vydavatelů konsensem. Ostatně vydavatelé tehdejšího českého i německého tisku byli zpravidla sami aktivní novináři a měli pro potřeby svých zaměstnanců-kolegů pochopení.

Hned na začátku spolkové existence ovšem došlo k potenciálnímu konfliktu. Vydavatelé novin se pod tlakem tíživé ekonomické situace listů rozhodli, že oznámení veřejně prospěšných institucí, která byla dosud zveřejňována zdarma, zpoplatní, stejně jako inzeráty. Tento zásah však ohrožoval snahu *Spolku* získat příspěvky veřejně prospěšných institucí (například záložen) a přesvědčit, že by se měly stát zakládajícími členy *Spolku* žurnalistů. Po jednání zástupců i s vydavateli bylo zpoplatnění odloženo na pozdější dobu.

Dohodou s vydavateli se v prvním roce existence *Spolku* řešila i neúměrná pracovní zátěž žurnalistů v souvislosti s pondělním ranním vydáním deníků. Nadregionální (zemské) pražské deníky původně vycházely v pondělí odpoledne. Válečné události na Balkáně si vynutily ranní vydání, které se pochopitelně připravovalo v průběhu neděle a v praxi vedlo k zavedení sedmidenního pracovního týdne. *Spolek českých novinářů* se proti této praxi postavil a zahájil jednání s vydavateli listů. Po vítězství v Rusko-turecké válce 1877 u Plevna však zájem veřejnosti o nejnovější zprávy ochabl a pro vydavatele tedy nebylo až tak velkou koncesí se ranního pondělního vydání listů vzdát. Pro členy redakcí zemských deníků to znamenalo zisk nedělního volna. Tento náznak sociálně laděného sporu však byl v činnosti *Spolku* novinářů spíše výjimečný. V řešení sociálních a pracovních otázek byli vydavatelé svým způsobem o krok napřed před *Spolkem*. Vydavatel staročeského tisku Skrejšovský například zavedl v roce 1878 služební smlouvy se čtvrtletní výpovědí a třínedělní placenou dovolenou pro svoje zaměstnance bez toho, že by byl pod tlakem *Spolku*.

S výjimkou žurnalistů později vznikajícího sociálně demokratického tisku byli novináři celkově skupinou, která byla spíše konzervativní a v řadě případů z ryze praktických či konkurenčních důvodů odmítala sociální vymoženosti. J. Vejvara (1926) ve svých pamětech líčí například odpor, s nímž se setkal návrh na zavedení obecně platného nedělního pracovního volna pro žurnalisty roku 1899 a argumentuje přitom konkurenční výhodou, kterou by získali novináři, kteří by nedělní pracovní volno porušovali.

Spolek českých novinářů se rozhodně nerozptyloval úsilím o zlepšení sociální situace všech pracovníků ve vydavatelském odvětví a soustřeďoval se na zajištění sociálních jistot pouze pro své členy. Cílem, který si *Spolek* vytkl, bylo ustavení *Penzijního fondu* pro členy *Spolku*. Finančně náročný záměr se však podařilo realizovat až 5 let po založení vlastního *Spolku*, na konci roku 1882. Přestože se *Spolek* v intencích *Concordie* snažil získat dodatečné prostředky organizováním společenských akcí – akademií, koncertů a benefičních divadelních představení –, hlavním zdrojem příjmu byly i nadále subvence zvenčí. Podobně jako při

svém založení se *Spolek* obrátil o pomoc k české veřejnosti a zdůraznil přitom zásluhy novinářů o národní kauzu. Bylo opět na veřejnosti a jejích institucích, aby splatila dluh těm, „kdož pro jeho (národa) zájmy nejvíce bojovali“ (citováno podle ŠIK 1975:66). Tendence obhajoby skupinových zájmů elity českých novinářů pokračovala ustavením *Penzijního fondu pro vdovy a sirotky* po členech *Spolku českých žurnalistů* (1896) a vyvrcholila založením spolkové *Nemocenské pokladny* v roce 1904.

S průběžným zvyšováním počtu žurnalistů v druhé polovině 19. století vystupovala do popředí výlučná, elitní povaha *Spolku českých žurnalistů* a začaly sílit snahy o vytvoření alternativních asociací novinářů, které by svým členům rovněž zajistily sociální výhody. S rostoucím počtem novin a novinářů docházelo mezi nimi totiž na jedné straně ke kolegiální výměně informací (např. k burze policejního zpravodajství), na straně druhé také ale k určité diferenciaci postojů. Ještě před koncem století, roku 1898, začíná skupinka novinářů uvažovat o založení nového spolku, který by sdružoval novináře, kteří nesplňovali přísná kritéria *Spolku českých novinářů*. Ten si kladl jako podmínku pro vstup nejméně pětiletou práci v listě, který vycházel nejméně třikrát týdně a věk do 45 let (viz výše). To však řada novinářů s narůstajícím počtem titulů nesplňovala, a proto nebyli do *Spolku* přijati. Navíc lze podle členské základny jednoduše vyčíst, že řada členů *Spolku* patřila mezi významné osobnosti českého literárního, politického, ekonomického i společenského života. Koncem 19. století tak vznikla na území dnešní České republiky řada dalších novinářských spolků, byl to např. spolek sdružující německé novináře (1897 *Verband der deutschen Journalisten in Böhmen* či *Pension-Institut des Verbandes der deutschen Journalisten in Böhmen* (1893) nebo sdružení *Spolek krajinských žurnalistů*, v němž byli regionální novináři, kteří neměli přístup do pražského *Spolku*. V roce 1902 se ustavila *Jednota českých novinářů*, jejíž členská základna byla mnohem širší (umožňovala členství novinářům s kratší žurnalistickou praxí, novinářům v pokročilém věku a novinářům nepolitických periodik).

V prvním roce činil počet členů *Jednoty* 73, z nichž někteří byli i z menších mimopražských listů. *Jednota* si na ustavující valné hromadě 20. dubna 1902 vložila do svých stanov záměr: „sdružením napomáhati mravnímu a hmotnému povznesení stavu novinářského, bděti nad zachováním cti a vážnosti ve stavu tom a zastupovati vůbec zájmy jeho v mezích zákona a stanov na venek“. (KUNTA 1927:5). Netrvalo však příliš dlouho a i *Jednota* musela do své činnosti zahrnout otázky sociální.

Počet novinářských spolků na území dnešní České republiky se v novém 20. století, tedy přesněji v jeho prvních třech desetiletích, rozrůstal v závislosti nejen na růstu počtu novinářů, ale také v závislosti na profilaci novinářského povolání. Za zmínku nepochybně stojí i snaha českých novinářů po sounáležitosti s ostatními slovanskými novináři a vstup *Spolku* do *Svazu novinářů slovanských* v roce 1902. (Ústřední svaz slovanských novinářů působil v letech 1898 – 1908 jako vrcholová organizace sdružující slovanské novinářské spolky z Rakouska–Uherska). Ke vstupu do *Mezinárodní unie žurnalistů* v Paříži byl *Spolek* vyzván v roce 1898, ale zapojil se do něj až v roce 1901. Jen jako příklad lze dále uvést *Syndikát pražských dení-*

kářů (1911) anebo *Syndikát denního tisku československého* (1920). Posledně jmenovaný spolek se stal po roce 1920 (do založení Syndikátu československých novinářů) významnou novinářskou organizací, která v roce 1924 soustředila 420 členů z 63 redakcí. (Ročenka Československé republiky:142) Spolků, fondů, sdružení novinářských bylo ovšem více, plný výčet by však byl velmi rozsáhlý.

Zřejmě nejvýznamnějším předělem ve vývoji novinářské spolkové činnosti byl rok 1926, kdy došlo k založení *Syndikátu československých novinářů*, nejvýznamnější novinářské organizace meziválečného období, sdružující řadu menších spolků.

3. Závěr

Vývoj spolkového života českých novinářů od 70. let 19. století do roku 1926, kdy byl založen *Syndikát československých novinářů*, svědčí o tom, že novinářská činnost v českém prostředí konstituovala vnitřně se diferencující profesní skupinu s relativně malou vnitřní „profesní“ soudržností. Daleko zřetelnější byla po většinu tohoto období politická a sociální identifikace těch, kteří se novinářství věnovali.

Literatura

- ALTHEIDE, D.L. (1995): *An Ecology of Communication*. New York: Aldine de Gruyter
- CONBOY, M. (2004): *Journalism. A Critical History*. London: Sage
- CHASSAIGNE COUDURIER de, J. (1911): *Poznámky o žurnalistu v Anglii*. IN: Půl století Národních listů. Praha: Pražská akciová tiskárna, 121–123
- DRAŠAROVÁ, E. (1992): Společenský život v Čechách v období neoabsolutismu – Spolky padesátých let 19. století. In: *Paginae historie*. Sborník SÚA. Praha, 128–169
- EPEL, P. (1984): *Concordia soll ihr Namen sein...* Wien, Köln, Graz: Hermann Böhlau Nachf.
- FASORA, L. – HANUŠ, J. – MALÍŘ, J. (eds.) (2004): *Člověk na Moravě 19. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury
- HØYER, S. – LAUK, E (2003): *The Paradoxes of Journalistic Profession*. *Nordic Review*, 2, 3–17
- HUDEC, V. a kol. (1987): *Z historie naší novinářské orga-*

nizace (1877–1987). Praha

- JIRÁK, J. – KÖPPOVÁ, B. (2006): *K vývoji novinářského povolání*. In: *Acta Musei Nationalis Pragae, Řada C – Literární historie, Svazek LI, 1–4, 19–27*
- KÖPPOVÁ, B. – JIRÁK, J. (2008): *Počátky novinářských organizací v českém prostředí jako projev sociální diferenciace novinářství*, Stockholm: konference IAMCR červenec 2008 (přednesený příspěvek)
- KUNTA, A. (1927): *Dvacet pět let Jednoty československých novinářů, 1902–1927*. Praha: Jednota československých novinářů
- LAŠŤOVKA, M. – LAŠŤOVKOVÁ, B. – RATAJ, T. – RATAJOVÁ, J. – TRÍKAČ, J. (1998): *Pražské spolky. Soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895–1990*. Praha: Scriptorium
- MERGER, K. (2002): *Beamte, Wirtschafts und sozialgeschichtliche Aspekte des k.k. Beamtentums, Wien 1986*. In: Machačová, J. – Matějček J.: *O středních vrstvách v českých zemích*. Opava, 28n.
- Ročenka Československé republiky. 1924
- ROUBÍK, F. (1930): *Časopisectvo v Čechách v letech 1848–1862*. Praha
- ROUBÍK, F. (1936): *Bibliografie časopisectva v Čechách z let 1863–1895*. Praha
- SEKERA, M. (2000): *Počátky a rozvoj moderní české žurnalistiky. Výbrané problémy*. Dizertační práce. Praha: UK FF
- STÖLZL, Ch. (1971): *Die Ära Bach in Böhmen. Sozialgeschichtliche Studien zum Neoabsolutismus 1849 – 1859*. München: Oldenbourg
- ŠIK, H. (1975): *Príspevky k dějinám novinářství v českých zemích. Část 2*. Praha: Univerzita Karlova. Fakulta žurnalistiky
- ŠTAIF, J. (2005): *Obezřetná elita. Česká společnost mezi tradicí a revolucí 1830 – 1851*. Praha: Dokořán
- TUNSTALL, J. (2001): *Media Occupations and Professions*. Oxford: Oxford University Press
- VEJVARA, J. (1927): *Historie spolku českých žurnalistů*. Praha
- ZEVLOUN, L. (1941): *Rodinná kronika Národních listů*. In: *Národní listy 1861–1941. Jubilejní sborník*. Praha: Praž-

Summary

The Beginnings of Czech Journalists' Associations

Barbara Köpplová, Jan Jiráček

Journalistic association is understood as one of the constitutional features of journalism as a profession. The development of Czech journalistic organizations from 1880s till the beginning of 21st century can be divided into clearly distinguished periods. The contribution examines the beginnings of Czech journalistic organizations. First attempts to set up a journalistic organization can be tracked down in the 1870s. The development of Czech journalists' association(s) in the late 19th and early 20th centuries reveals the social differentiation of journalists in the Czech society. The rise of the profession (as well as of media themselves) was strongly influenced by the political context of Austrian (and Austro-Hungarian) monarchy with its strong control of the press. Czech journalism of late 19th century was differentiated according to the blue collar/white collar status. The first journalistic association was established in 1877 and it was a relatively close (“club-like”) union, which focused only on the support of its members. The membership was restricted by the statutes. In late 1800s and early 1900s, alternative organizations associating journalists from regional and local press were established. This “guilt-like” initial phase led to establishing a unified union of journalists in 1926 within the independent Czechoslovakia.